

طرح نامه فقه سیاسی

پدیدآورنده (ها) : لکزایی، نجف

علوم سیاسی :: نشریه علوم سیاسی - دانشگاه باقرالعلوم (ع) :: زمستان ۱۳۸۲ - شماره ۲۴ (ISC)

صفحات : از ۳۹ تا ۶۸

آدرس ثابت : <https://www.noormags.ir/view/fa/articlepage/106991>

تاریخ دائلود : ۱۴۰۲/۰۷/۰۵

مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی (نور) جهت ارائه مجلات عرضه شده در پایگاه، مجوز لازم را از صاحبان مجلات، دریافت نموده است، بر این اساس همه حقوق مادی برآمده از ورود اطلاعات مقالات، مجلات و تألیفات موجود در پایگاه، متعلق به "مرکز نور" می باشد. بنابر این، هرگونه نشر و عرضه مقالات در قالب نوشتار و تصویر به صورت کاغذی و مانند آن، یا به صورت دیجیتالی که حاصل و بر گرفته از این پایگاه باشد، نیازمند کسب مجوز لازم، از صاحبان مجلات و مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی (نور) می باشد و تخلف از آن موجب پیگرد قانونی است. به منظور کسب اطلاعات بیشتر به صفحه [قوانین و مقررات](#) استفاده از پایگاه مجلات تخصصی نور مراجعه فرمائید.

مقالات مرتبط

- مسئله یابی جایگاه دین در روابط بین الملل
- روش شناسی فقه سیاسی شیعه
- ابعاد سیاسی مفهوم امنیت در اسلام
- درآمدی بر مبانی، اصول و روش های تربیت سیاسی از دیدگاه امام علی (ع)
- درآمدی بر معنا و مفهوم صلح در روابط بین الملل؛ رویکرد اسلام سیاسی فقهاتی
- انواع تمثیل در قصه های قرآن کریم
- اصول راهبردی صلح در اسلام
- مردم سالاری دینی در سیره سیاسی و حکومت امام علی (ع)
- عدالت و امنیت ملی در اسلام
- تشریح حجاب در اسلام و حدود فقهی آن
- قواعد حقوق جنگ در اندیشه فقهی شیعه و مقایسه آن با قوانین حقوق بشردوستانه در عصر حاضر
- مطالعات بین الملل: درآمدی بر بنیادگرایی اسلامی

عناوین مشابه

- نسبت مصلحت و امنیت در فقه سیاسی شیعه
- منشور سعادت شرح وصیت نامه الهی سیاسی حضرت امام خمینی (ره) مروری بر سابقه و عملکرد احزاب چپ
- روش تحصیل امنیت در فقه سیاسی اسلام و عمده ترین مکاتب امنیتی دیگر
- اظهارنظر کارشناسی درباره: « طرح الحاق یک تبصره به ماده (۵) قانون آیین نامه داخلی مجلس »
- مشروطیت در فقه سیاسی آخوند خراسانی
- نحوه ابتدای فقه سیاسی بر حکمت متعالیه
- فقه سیاسی، الگوی دانش بومی اسلامی
- اظهارنظر کارشناسی درباره: « طرح الحاق دو ماده به عنوان مواد (۱۹۲) مکرر (۱) و (۱۹۲) مکرر (۲) به قانون آیین نامه داخلی مجلس شورای اسلامی »
- فقه شیعه در سیر تاریخی اندیشه سیاسی
- اظهارنظر کارشناسی درباره: « طرح اصلاح موادی از قانون آیین نامه داخلی مجلس شورای اسلامی » (نحوه رسیدگی به طرحها و لوایح قانونی)

طرح نامه فقه سیاسی

تاریخ دریافت: ۸۲/۱۱/۲۹

تاریخ تایید: ۸۲/۱۲/۱۶

دکتر نجف لکزایی *

در طرح نامه حاضر سعی شده است محورهایی که نشان دهنده گستره و قلمرو فقه سیاسی است بر شمرده شوند. جایگاه فقه سیاسی در منظومه و مجموعه دانش‌های سیاسی، مبادی، مبانی و منابع فقه سیاسی، تاریخ فقه سیاسی، روش‌شناسی فقه سیاسی، چالش‌های فقه سیاسی، وضعیت کنونی فقه سیاسی، مکاتب و ادوار فقه سیاسی، مسائل فقه سیاسی، جامعه‌شناسی فقه سیاسی، موانع و الزامات گسترش فقه سیاسی و بایسته‌های پژوهشی در این حوزه به عنوان مهم‌ترین محورهای شایسته طرح در درس فقه سیاسی پیشنهاد شده است.

واژه‌های کلیدی: فقه سیاسی، مسائل فقه سیاسی، مکاتب فقه سیاسی، ادوار فقه سیاسی، جامعه‌شناسی فقه سیاسی، روش‌شناسی فقه سیاسی.

مقدمه

یکی از دروسی که در مقطع کارشناسی ارشد رشته علوم سیاسی تدریس می‌شود درسی با عنوان فقه سیاسی است. آنچه در این جا آمده، محورهایی است که طی چندین نوبت تدریس این درس، به نظر رسید که می‌تواند عناوین تدریس و کنفرانس در کلاس، پژوهش دانشجویی و یا به عنوان موضوع رساله کارشناسی ارشد مورد استفاده قرار گیرد، گستره مباحث فقه سیاسی، که در این جا فقط به

مختصری از آنها اشاره شده است، ضرورت تأسیس گرایش فقه سیاسی در دانشگاه‌ها و حوزه‌های علمیه را بیش از پیش به خاطر می‌آورد؛^۱ اگر فقه سیاسی به عنوان مبنای نظم عمومی و رفتارهای سیاسی نظام جمهوری اسلامی ایران در روابط داخلی و خارجی تعریف شود، تأسیس یک رشته مستقل نیز در این زمینه کم خواهد بود.

۱. معرفی درس و اهداف آن

درس فقه سیاسی نیز مانند سایر دروس از اهداف شناختی و رفتاری برخوردار است. این اهداف لازم است به دو صورت کلی و جزئی و نیز به تفکیک اهداف شناختی و رفتاری و کاربردی بر شمرده شود. برای پرهیز از تطویل در این جا فقط به ذکر اهداف کلی اکتفا می‌شود:

- ۱- ۱. آشنایی با فقه سیاسی به عنوان دانش تعیین کننده رفتارهای سیاسی مردم مسلمان ایران و جهان اسلام پس از تشریف آنها به دین مبین اسلام تا کنون؛
- ۱- ۲. آشنایی با تاریخ تطور فقه سیاسی شیعه و اهل سنت؛
- ۱- ۳. آشنایی با چگونگی مواجهه فقهای مسلمان با «حوادث واقعه» و مسائل نو پدید؛
- ۱- ۴. آشنایی با وضعیت کنونی فقه سیاسی و چالش‌های پیش روی آن؛
- ۱- ۵. آشنایی با مکاتب فقه سیاسی؛
- ۱- ۶. آشنایی با مفاهیم، مباحث و مسائل مهم فقه سیاسی از قبیل ولایت فقیه؛
- ۱- ۷. آشنایی با یکی از دانش‌های سیاسی بومی و اسلامی و جایگاه آن در نسبت با سایر دانش‌ها.

۲. مفاهیم و چارچوب نظری

۲-۱. مفاهیم

- چیستی فقه

- چیستی سیاست (مکتب هدایت و مکتب قدرت)

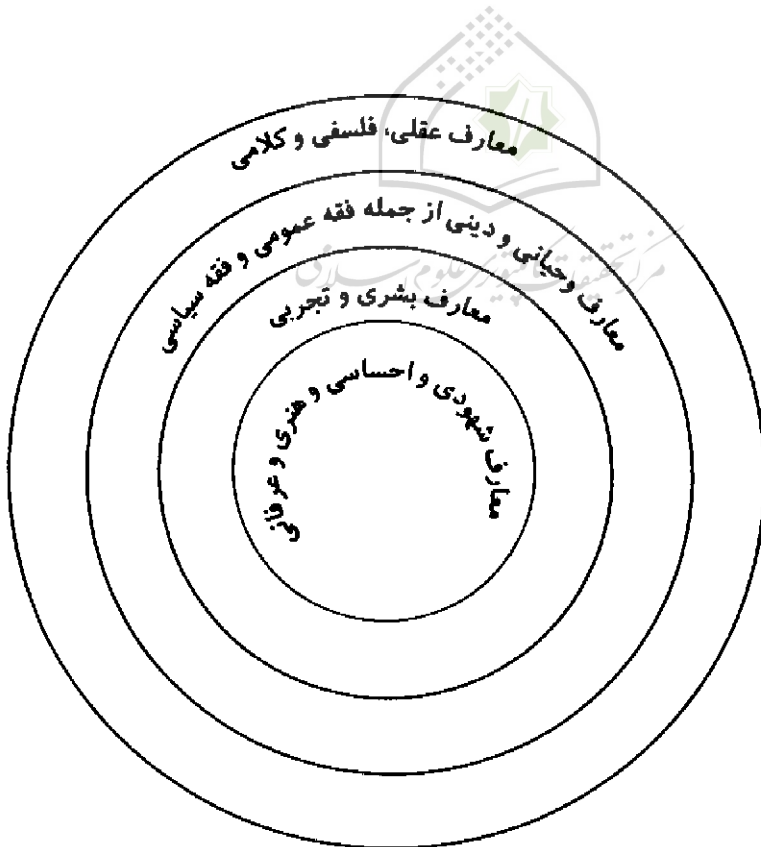
- فقه سیاسی؛ بینش یا دانش؟ یا هر دو؟

۲-۲. جایگاه فقه سیاسی در میان معارف سیاسی دینی، از قبیل فلسفه سیاسی، کلام

سیاسی، اخلاق مدنی، حقوق و... (فلسفه سیاسی: تعیین ضرورت‌ها؛ فقه سیاسی: تعیین حدود؛ عرف سیاسی و علم سیاست: تعیین شکل)

مطلب مذکور در نمودارهای ذیل قابل نمایش است:

نوع معرفت	معرفت عقلایی و فلسفی و کلامی	معرفت وحیانی و دینی از جمله فقه عمومی و فقه سیاسی	معرفت علمی و تجربی و عرفی	معرفت شهودی و عرفانی
کارکرد	تعیین ضرورت‌ها از جمله ضرورت نیاز به معارف وحیانی و طراحی نظام سیاسی مطلوب و مبانی نظام‌های سیاسی	تعیین حدود رفتار و کیفیت رابطه انسان و خدا و تعیین جهت‌گیری‌های زندگی فرد و جامعه	تعیین شکل و شیوه انجام رفتارهای غیرعبادی، و حوزه اقتصاد سیاست و اجتماع متناسب با پیشرفت‌های علمی و مقتضیات	حوزه هنر و زیبایی و احساسات و علایق فردی

نکته قابل یادآوری درباره‌ی لایه‌های معرفتی این است که وجود تعارض، به طور منطقی، در درون هر لایه ممکن است، اما تصور تعارض میان دو لایه‌ی معرفتی، با توجه به این که هر کدام به پرسش‌های خاص خود پاسخ می‌دهند متصور نیست؛ مگر این که لایه معرفتی مورد بحث دامنه‌ی شمول مدعیات خود را آنقدر گسترش دهد که مدعیات لایه‌های معرفتی دیگر را نیز شامل شود؛ برای مثال هر عالم دینی از یک نظام فلسفی و کلامی و تجربی و شهودی، آگاهانه یا ناآگاهانه برخوردار است و بنابراین فرض، تعارض فقه و فلسفه یا فقه و عرفان و یا علم و دین منطقیاً فرض درستی نیست، اما فرض تعارض در میان فقه فقها و مکاتب فقهی مختلف یا فلسفه فیلسوفان و مکاتب فلسفی مختلف یا عرفان عارفان و مکاتب عرفانی مختلف و یا معرفت‌های تجربی متصور است؛ چنان که مثلاً در حوزه‌ی فلسفه، سه مکتب فلسفی مشاء، اشراق و حکمت متعالیه را در جهان اسلام داریم یا مکاتب کلامی مختلف و یا در حوزه‌ی فقه، مکاتب فقهی متفاوت را داریم.

۳-۲. موضوع فقه سیاسی (تعیین حدود الهی در حوزه‌های رفتاری مختلف زندگی سیاسی)

- روابط شهروندان با یکدیگر

- روابط شهروندان با دولت

- روابط دولت‌ها با یکدیگر

۴-۲. هدف و غایت فقه سیاسی (کاربردهای فقه سیاسی)

۵-۲. معرفی و بررسی متون و آثار مهم در حوزه فقه سیاسی

۶-۲. گفتمان‌ها و پارادایم‌ها در حوزه فقه سیاسی

- گفتمان تقیه (مثال: علی بن یقطين)

- گفتمان تغلب (مثال: فضل‌الله بن روزبهان خنجی)

- گفتمان اصلاح (مثال: محقق سبزواری و نائینی)

- گفتمان انقلاب (مثال: امام خمینی)

- نسبت گفتمان‌های مذکور با گفتمان آرمانی (دولت نبوی، علوی و مهدوی)

- ادله ضرورت اجتهاد در تعیین گفتمان سیاسی مناسب برای هر زمان و مکان

کلی بودن مدارک و ادله احکام

فاصله زمانی با دوران ارائه منابع اسلامی

مسائل نوظهور و...

۳. مبادی، مبانی و منابع فقه سیاسی

۱- ۳. مبادی و مبانی معرفت شناختی و روش شناختی^۲ (منابع تولید دانش و روش‌ها و ابزارهای تولید دانش)؛ شامل عقل، وحی (اعم از قرآن و احادیث)، شهود و تجربه. در این قسمت به تأثیر دیدگاه‌های معرفت شناختی و روش شناختی در فقه سیاسی به طور مختصر اشاره می‌شود. در این جا برای مثال به یک مورد پرداخته‌ایم و آن، نتیجه تزاخم اخباری‌ها و اصولی‌ها در قرن یازده، دوازده و سیزده است:

۱. خروج تدریجی مسائلی از علم اصول که اهل سنت در علم اصول داخل کرده بودند و در استنباط شیعه تأثیر نداشت مانند قیاس، استحسان، مصالح مرسله و سد و فتح ذرایع؛

۲. وارد کردن تدریجی مسائلی در علم اصول که مورد اختلاف اصولی‌ها و اخباری‌ها بود از قبیل حجیت قطع حاصل از مقدمات عقلیه، تقدم دلیل عقلی قطعی بر دلیل نقلی، حجیت ظهور کتاب و جریان اصل برائت در شبهات حکمیة شرعیة.^۳

۲- ۳. مبادی و مبانی هستی‌شناختی؛ شامل مبدأ (جهان آفرین)، جهان آفرینش و سرانجام هستی.

۳- ۳. مبادی و مبانی انسان‌شناختی (جبر و اختیار، کمال‌طلبی، اصالت فرد یا جمع، عقل‌گرایی یا شهوت‌گرایی و...)

۴- ۳. مبادی و مبانی اخلاقی (مبارزه با موانع درونی و بیرونی کمال‌طلبی)

۵- ۳. مبادی و مبانی جامعه‌شناختی و روان‌شناختی

۶- ۳. مبادی و مبانی کلامی

- گروه‌های مختلف کلامی از قبیل اشاعره، معتزله، شیعه، مرجئه و... برای مثال به مباحث یکی از این گروه‌ها اشاره می‌شود:

اشاعره

الف) ویژگی‌ها؛ از قبیل تقدم نقل بر عقل، فعل انسان و مسأله کسب (= جبر و مشروعیّت)، عدالت صحابه و تصویب در اجتهاد.

در دیدگاه سیاسی اشاعره، به تدریج شرایط قریشی بودن، علم و عدالت از حاکم حذف شد. نیز عناصر شورا، امر به معروف، اتکا به نفس فردی و صراحت لہجہ در نقد و نصیحت حاکمان به حاشیه رانده شد. حتی بیعت یک نفر نیز باعث انتخاب حاکم می‌توانست بشود؛ به این ترتیب حتی از این عناصر نیز قرائت تغلّبی صورت گرفت.

ب) اندیشمندان؛ مثل محمدبن ادریس شافعی (۱۵۰- ۲۰۴ هـ)، احمدبن حنبل، ابوالحسن اشعری

(۲۶۰ - ۳۲۴ هـ)، ابوالحسن ماوردی شافعی (۳۶۴ - ۴۵۰ هـ)، ابن فراء حنبلی (مرگ ۴۵۸ هـ)، خواجه نظام الملک طوسی (۴۰۸ - ۴۸۵ هـ)، غزالی (نفی شرط علم) (۴۵۰ - ۵۰۵ هـ)، ابن تیمیه (۶۶۱ - ۷۲۸ هـ)، ابن جماعه (۶۳۹ - ۷۳۳ هـ)، ابن خلدون (نفی شرط قریشی بودن حاکم به دلیل زوال عصیبت قریشی) - (۷۳۲ - ۸۰۸ هـ) و ابن ازرق (نفی شرط عدالت).

ماهیت خلافت در جهان اهل سنت فارغ از سه اصل تقدیس حاصل از نصب الهی، اصل صلاحیت‌های شخصی مبتنی بر عصمت و عدالت و اصل اقبال عامه ناشی از بیعت مختار مردم است.

- مباحث فلسفه دین (و انتظار از دین)

۷-۳. مبادی و مبانی اصول فقهی؛ مثل اصالة الاحتیاط و اصالة الإباحه، عقل‌گرایی و نقل‌گرایی، اجتهاد و تقلید، اصالة التکلیف و اصالة البرائة و تصویب و تخطئه.

- نگاهی به دست‌بندی باب‌های فقهی و جایگاه فقه سیاسی

۱. احکام عبادی: نماز، روزه، حج، عمره و اعتکاف

۲. احکام اقتصادی

- اموال عمومی و دولتی؛ انفال، خمس، زکات و مالیات‌ها

- اسباب شرعی تملک و تعمیم و حفاظت ثروت، مانند حیازت، احیای موات، صید و ذباجه، ارث،

ضمانات، وقف، هبه، صدقه، نذر، کفاره، حفاظت اموال جامعه (حجر)

- بازرگانی و سایر قراردادهای اقتصادی، بیع، تجارت، شرکت، مضاربه، مزارعه، مساقات، اجاره،

شفعه، جعاله، صلح، رهن، قرض، بیمه و سرقتی

۳. احکام مربوط به آداب شخصی و اجتماعی: نکاح، طلاق، خلع، مبارات، ظهار، لعان، ایلاء، عبید

و اماء، وصیت، احکام اموات و ودیعه، عاریه، ایمازه و لقطه

۴. احکام قضایی و جزایی: قضا و شهادت، اقرار، غضب، حدود، دیات، قصاص و منازعات

۵. احکام سیاسی: ولایت فقیه، جنگ و صلح، سبق و رمایه، امر به معروف و نهی از منکر، حقوق

اقلیت‌ها و روابط بین الملل

۷-۲. منابع اجتهاد از دیدگاه مذاهب اسلامی^۴: از قبیل قرآن، سنت، اجماع، عقل، قیاس،

استحسان، مصالح مرسله، استصلاح، مذهب صحابه، سد ذرایع و فتح ذرایع، شریعت سلف، عرف و

عادت، سیره عملی اهل مدینه، استدلال، استلزام، استصحاب و برائت.

۴. تاریخ فقه سیاسی

۱-۴. تاریخ اندیشه سیاسی فقها

الف) تاریخ اندیشه سیاسی فقهای شیعه؛ از قبیل اندیشه سیاسی شیخ مفید، سید مرتضی، ابوالصلاح حلبی، شیخ طوسی، طبرسی، ابن ادریس، محقق حلّی، علامه حلّی، محقق گرگی، شهید ثانی، محقق اردبیلی، محقق سبزواری، فیض کاشانی، محمدامین استرآبادی، علی نقی کمره‌ای، علامه مجلسی، شیخ حر عاملی، سید نعمت‌الله جزایری، فاضل هندی، وحیدبهبهانی، ملامهدی نراقی، میرزای قمی، ملا احمد نراقی، صاحب جواهر شیخ محمدحسن نجفی، میرزای شیرازی، نجم‌آبادی، آخوند خراسانی، محمدحسین نائینی، امام خمینی، سید محمدباقر صدر، محمد مهدی شمس الدین، سید محمد حسین فضل‌الله، سید کاظم حائری، و...

ب) تاریخ اندیشه سیاسی فقهای اهل سنت؛ از قبیل اندیشه سیاسی ابوحنیفه، مالک بن انس، محمد بن ادریس شافعی، احمد بن حنبل، ماوردی، غزالی، ابن تیمیه، فضل‌الله بن روزبهان خنجی، محمد بن عبدالوهاب، طهطاوی، عبده، رشید رضا، مصطفی عبدالرازق، شلتوت، و...

۲-۴. ادوار فقه سیاسی

ادوار فقه سیاسی شیعه بر اساس دوره‌های فقه عمومی

الف: دیدگاه اول

- عصر تفسیر و تبیین (عصر ائمه)
- عصر محدثان (کلینی و صدوق)
- عصر آغاز اجتهاد (شیخ مفید و سید مرتضی)
- عصر کمال اجتهاد (شیخ طوسی)
- عصر تقلید
- عصر نهضت مجدد مجتهدان
- عصر پیدایش مذهب اخباریان
- عصر جدید استنباط
- عصر حاضر
- ب: دیدگاه دوم

- عصر پیدایش مبادی اجتهاد (اجتهاد از راه منابع معتبر شرعی یا اجتهاد به رأی؟)
- عصر تمهید و زمینه‌سازی به کارگیری اجتهاد
- عصر تدوین قواعد اصولی و عناصر مشترک اجتهادی (تأسیس علم اصول فقه)

- عصر بکارگیری عناصر مشترک اجتهاد در منابع (شیخ طوسی)
- عصر گسترش استدلال در مسائل اجتهادی (ابن ادریس)
- عصر تکامل اجتهاد (وحید بهبهانی)
- عصر ژرف اندیشی در اباحت اجتهادی (شیخ انصاری)
- عصر کلیت کاربرد اجتهاد با شیوه نوین آن (امام خمینی)
- ادوار فقه سیاسی اهل سنت بر اساس فقه عمومی**
- عصر صحابه
- عصر تابعین
- عصر پیشوایان مذهب
- دوره توقف اجتهاد و گزینش مذاهب
- عصر تقلید محض
- عصر حاضر
- ادوار فقه سیاسی اسلام بر اساس تحولات دولت و حکومت**
- الف: در جهان اسلام**
- عصر دولت نبوی
- عصر خلقای نخستین (و امام علی علیه السلام)
- عصر دولت اموی
- عصر دولت عباسی (و آل بویه)
- عصر ایلخانان
- عصر صفویه و عثمانی‌ها
- دوره جدید و تأثیرپذیری از مدرنیسم
- ب: در ایران**
- عصر ظهور معصوم
- از آغاز عصر غیبت تا شروع دوران صفویه
- عصر صفویه
- از پایان صفویه تا ابتدای قاجاریه
- از ابتدای عصر قاجاریه تا دوران مشروطه
- عصر مشروطه

- از عصر پهلوی تا شکل‌گیری مقدمات انقلاب اسلامی

- از شکل‌گیری مقدمات تا پیروزی انقلاب اسلامی

۳-۴. مکاتب فقه سیاسی

مکاتب فقه سیاسی شیعه؛ مثل مکاتب اصولی‌ها (مکتب نجف، مکتب سامرا، مکتب قم) و اخباری‌ها و سایر مکاتب و سایر شیعیان.

مکاتب فقه سیاسی اهل سنت؛ مثل حنفی، مالکی، شافعی، حنبلی و مکاتب معاصر و جدید (وهابیت، اخوان المسلمین و...)

۵. مسائل و مباحث فقه سیاسی

۱- ۵. مسائل و مباحث مربوط به نظام سیاسی

ضرورت نظام سیاسی

خاستگاه نظام سیاسی

- انتصاب

- انتخاب

..وکالت

- انتصاب و انتخاب

اهداف نظام سیاسی

ساختار نظام سیاسی

عناصر نظام سیاسی

- رهبری (ولایت فقیه)

- مردم

- نخبگان

- و....

انواع نظام سیاسی

.. عادل

- جائز (جائر کافر، جائز مخالف و جائز مؤمن)

و....

مرکز تحقیقات کامپیوتر علوم اسلامی

نظریه‌های دولت در فقه سیاسی شیعه (نقد و بررسی)؛ از قبیل نظریه سلطنت مشروعه، نظریه ولایت انتصابی عامه فقیهان، نظریه ولایت انتصابی مطلقه فقیهان، نظریه ولایت انتصابی شورایی مراجع تقلید، نظریه حسیبه، نظریه دولت مشروطه، خلافت مردم با نظارت مرجعیت، نظریه ولایت انتخابی مقیده فقیه، نظریه ولایت انتخابی اسلامی، نظریه حکومت دموکراتیک دینی، نظریه وکالت، نظریه ولایت امت و

اشکال نظام سیاسی

مفاهیم اساسی نظام سیاسی؛ از قبیل شورا، بیعت، مصلحت، احکام حکومتی، حسیبه، دانش (حکمت و فقاہت)، قدرت، مشروعیت، حاکمیت، حریت، امامت، ولایت، اصالت، سلطنت، قضاوت، استیلا، تغلب، شوکت، عدالت، نصب، انتخاب، حق، تکلیف، مردم، نظارت، سلطان، سلطان عادل، سلطان جائز، سلطان کافر، و

۲-۵. مسائل مربوط به سیاست داخلی؛ از قبیل امور حسیبه، حقوق (و وظایف) دولت بر مردم، حقوق (و وظایف) مردم بر دولت، نقش مردم در حکومت اسلامی، کتب ضاله، ارتداد، خروج و محاربه (حق طغیان علیه حکومت)، همکاری با نظام جور، مرابطه، انفال و مباحات عامه، اراضی خراجیه، جزیه و مالیات، حقوق اقلیت‌ها، آزادی، کنترل قدرت و

۳-۵. مسائل مربوط به سیاست خارجی

اهداف سیاست خارجی دولت اسلامی

اهداف ملی

اهداف فرا ملی

- ابلاغ رسالت و دعوت اسلامی

- دفاع از سرزمین‌ها و منافع مسلمانان

- اتحاد ملل و دول مسلمان

- دفاع از مستضعفان

- و ...

روش‌ها و تاکتیک‌های سیاست خارجی دولت اسلامی

دعوت و گفت‌وگو، جهاد، تقیه، تولی، استجاره و امان، مصونیت دیپلماتیک، دفاع از مستضعفان، حضور

در مجامع بین‌المللی، تألیف قلوب و ...

۶. اصول و قواعد فقه سیاسی

۱. ۶ اصل تکلیف
۲. ۶ اصل مصلحت
۳. ۶ اصل حفظ نظام
۴. ۶ اصل دعوت و گسترش اسلام (نحل، آیه ۱۲۵)
۵. ۶ اصل نفی سبیل؛ «و لن يجعل الله للكافرين على المؤمنين سبيلاً» - (نساء، آیه ۱۴۱)
۶. ۶ اصل تقدیم اهم بر مهم
۷. ۶ اصل عمل به قدر مقدور؛ قاعده «المیسور لا یسقط بالمعسور»
۸. ۶ اصل عدالت (نساء، آیه ۱۳۵)
۹. ۶ اصل ضرورت حکومت؛ نفی آنارشسیسم «لا بد للناس من امیر بزّ أو فاجر»
۱۰. ۶ اصل ولایت الهی
۱۱. ۶ اصل تدریج
۱۲. ۶ اصل در نظر گرفتن مقتضیات زمان و مکان
۱۳. ۶ قاعده لاضرر و لا ضرار فی الاسلام (محمد بن یعقوب الکلینی، کافی، ج ۵، ص ۲۹۲)
۱۴. ۶ قاعده مقابله به مثل (بقره، آیه ۱۹۴)
۱۵. ۶ المعروف عرفاً كالمشروط شرطاً
۱۶. ۶ الممتنع عادة كالممتنع حقيقة
۱۷. ۶ تبعیة العمل للنتیة
۱۸. ۶ قاعده تبعیت احكام از مصالح و مفاسد
۱۹. ۶ وفای به عهد «اوفوا بالعقود» - (مائده، آیه ۱) و «المؤمنون عند شروطهم»
۲۰. ۶ قاعده حرمت کمک بر گناه؛ «و لاتعاونوا على الاثم و العداون»
۲۱. ۶ اصل عدم ولایت افراد بر یکدیگر (سوره كهف، آیه ۲۶)
۲۲. ۶ قاعده رجوع جاهل به عالم؛ «فَسْئَلُوا أَهْلَ الذِّكْرِ إِنْ كُنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ» - (انبياء، آیه ۷).
۲۳. ۶ قاعده الأسلام یجب ما قبله؛ با قبول اسلام جرایم مربوط به حق الله عفو می شود. (محمدحسن نجفی، جواهر الکلام، ج ۱۵، ص ۶۲).
۲۴. ۶ قاعده ضرورت؛ «الضرورات تبیح المحظورات»
۲۵. ۶ قاعده نفی عسر و حرج؛ «ما جعل علیکم فی الدین من حرج» - (حج، آیه ۷۸)
۲۶. ۶ ملازمه بین حکم عقل و حکم شرع (نهج البلاغه، خطبه ۱)
۲۷. ۶ قاعده القرعة فی کل امر مشکل^۵
۲۸. ۶ تقیه، کتمان عقیده برای حفظ مصالح عالیله و پیشبرد امر دین (نحل، آیه ۱۰۶)

۲۹. ۶ مشورت در امور دنیوی و غیر وحیانی: «وشاورهم فی الامر» - (آل عمران، ۵۹)
۳۰. ۶ عدم تبعیض (بهبج البلاغه، نامه ۵۳).
۳۱. ۶ وجوب تعظیم شعایر الهی و حرمت اهانت به آنها: «ومن یعظم شعائر الله...» - (حج، آیه ۳۲)
۳۲. ۶ تألیف قلوب به معنای ایجاد الفت و مهربانی در دل کفار یا مسلمانان ضعیف از نظر مبانی دین به روش‌های مختلف حتی هزینه کردن زکات واجب است: «والمؤلفة قلوبهم» - (توبه، آیه ۶)
۳۳. ۶ قاعدهٔ درء: این قاعده حدود شرعی را (مجازات‌های حدی) با ورود شک منتفی می‌کند: «ادروا الحدود بالشبهات»^۶
۳۴. ۶ قاعدهٔ الزام: به این معنا که هر فردی، ملتزم به معتقدات خود است: «من دان بدین قوم لزمته احکامهم».^۷
۳۵. ۶ تولی و تبری
۳۶. ۶ قاعدهٔ سلطنت: «الناس مسلطون علی اموالهم». از طریق قیاس اولویت فقها استدلال کرده‌اند که سلطهٔ فرد بر مال، به طریق اولی سلطهٔ برجان را به دنبال دارد.^۸
۳۷. ۶ قاعدهٔ احسان: اموری که با نیت خیر انجام می‌شود، در صورتی که منجر به خسارتی گردد، انجام دهنده فاقد مسؤلیت مدنی است و در مورد خطای حاکم و قاضی خسارت از بیت المال پرداخت می‌شود. «وما علی المحسنین من سبیل» - (توبه، آیه ۹۱)
۳۸. ۶ قاعدهٔ من له الغنم فعلیه العزم: یعنی هزینه‌ها و خسارت‌های اموال و حقوق بر عهدهٔ همان کسی است که از آنها استفاده می‌کند.^۹
۳۹. ۶ مصونیت سفیران^{۱۰}
۴۰. ۶ قاعدهٔ صلح: در اسلام اصل در روابط با جوامع دیگر بر پرهیز از جنگ و پیش بردن امور از طریق صلح است: «الصلح خیر» - (نساء، آیه ۱۲۸)
۴۱. ۶ حفظ جان مسلمان^{۱۱}
۴۲. ۶ و از همه مهم‌تر، اصل «اجتهاد» که در واقع اصلِ مادر و حاکم و جهت دهنده به تمامی اصول فوق است.
- (تقسیم قواعد از نظر عرصه و قلمرو آنها به موارد زیر ممکن است: قواعد سیاسی، اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، نظامی، انتظامی، امنیتی و...)
- برای قواعد فقهی تقسیمات مختلفی وجود دارد. آنچه آمد قواعدی بود که در عرصهٔ سیاست کاربرد دارد؛ هر چند منکر کاربرد آنها در سایر عرصه‌ها نیستیم. به عنوان مثال به یک طبقه بندی از قواعد فقهی اشاره می‌کنیم. در این طبقه بندی، قواعد فقهی به دو نوع عام و خاص تقسیم شده است:
- الف) قواعد فقهی عام:** مثل قاعده نفی ضرر، قاعده نفی سبیل، قاعده نفی عسر و حرج.

ب) قواعد فقهی خاص؛ مثل قاعده ائتلاف، قاعده حیازت، قاعده سلطنت که تماماً مربوط به حوزه اقتصاد هستند.

ویژگی‌های قواعد فقهی

۱. مستند بودن
۲. کلیت و شمول
۳. کاربردی بودن
۴. ثابت در عین انعطاف

۷. بررسی وضعیت کنونی فقه سیاسی

۱-۷. فقه سیاسی و شرایط زمان و مکان

۲-۷. فقه سیاسی و عقلانیت

۳-۷. فقه و جامعه

۴-۷. فقه و دولت

۵-۷. فقه و مدرنیته

۶-۷. فقه و قانون

۷-۷. فقه و مصلحت

۸-۷. فقه و قدرت

۹-۷. فقه و مسأله مشروعیت

۱۰-۷. فقه و علوم تجربی

۱۱-۷. فقه و حقوق

۱۲-۷. فقه و جنسیت

۱۳-۷. فقه و فرد

۱۴-۷. فقه و محیط زیست

۱۵-۷. فقه و مطبوعات

۱۶-۷. فقه و آزادی

۱۷-۷. فقه و عدالت

۱۸-۷. فقه و روابط بین الملل

۱۹-۷. فقه و افکار عمومی

۲۰-۷. فقه و انتخابات

مرکز تحقیقات کامپیوتر علوم اسلامی

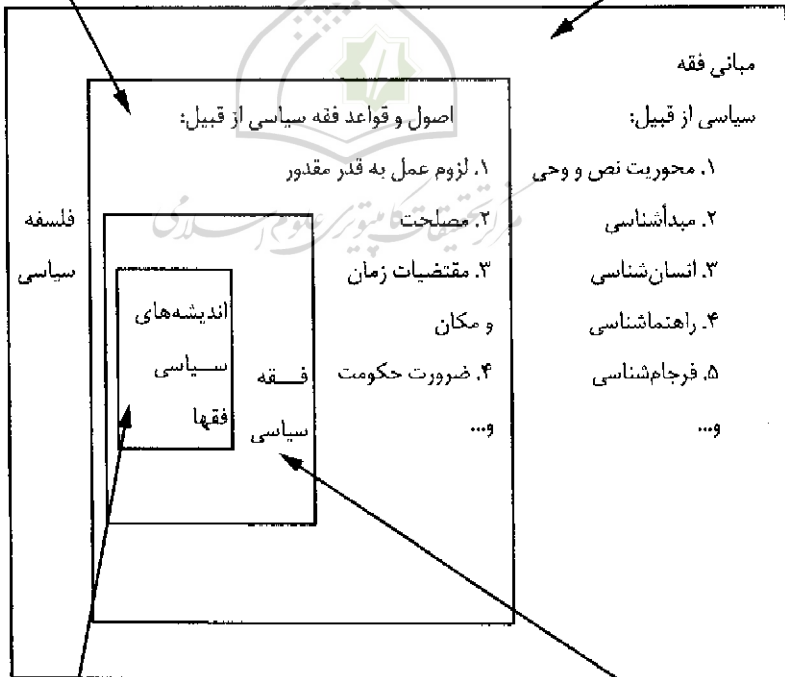
- ۲۱- فقه و نظارت
- ۲۲- فقه و رسانه‌ها
- ۲۳- فقه و توسعه
- ۲۴- فقه و جهانی سازی
- ۲۵- فقه و مالکیت معنوی
- ۲۶- فقه و عرف
- ۲۷- فقه و اجتهاد؛ انسداد یا انفتاح؟

جایگاه مباحث مربوط به فقه سیاسی در قالب نمودار زیر قابل نمایش است:

ثابت، اما منعطف

ثابت و فرا زمانی

متغیر بر حسب
زمان و مکان و
مقدورات و ...

پاسخ دینی به حوادث واقعه از طریق اجتهاد
روشمندانه و خردمندانه از منابع (کتاب، سنت، عقل و...)

۸. چالش‌های فقه سیاسی

۸-۱. چالش‌های شیعه و اهل سنت در حوزه فقه سیاسی

شماره	اهل سنت	شیعه
۱	تصویب	تخطئه (خطا پذیری اجتهاد)
۲	انسداد باب اجتهاد و در نتیجه امکان خالی بودن عصر از مجتهدان [دوره میانه]	انفتاح باب اجتهاد [دوره میانه] و در نتیجه همین مسأله سبب شد روز به روز از نظر سیاسی تقویت شوند.
۳	کم رنگ شدن نقش سیاسی علما	پررنگ شدن نقش سیاسی علما
۴	عمل به قیاس و استحسان و مصالح مرسله و سد ذرایع	عدم عمل به قیاس و...
۵	عدم تداوم عصمت در ائمه	تداوم عصمت
۶	حضور در قدرت و تولید نظریه پس از عمل	معارضه با قدرت و ارزیابی رفتارهای سیاسی با نظریه پیشین
۷	تقدم امنیت بر عدالت	تقدم عدالت بر امنیت
۸	تنوع نظریه‌های مشروعیت بخش	وحدت نظریه
۹	سلطه دال‌هایی چون قریشی‌بودن، سلطه‌گری صحابه‌گرایی و خلافت	سلطه دال‌هایی چون مردم، خواص، مقلد مجتهد، امامت، علم / فقه و ولایت
۱۰	قدرت سالاری	دانش سالاری
۱۱	انتخاب و شورا و تقلب	نص و نصب و عصمت
۱۲	اهل حل و عقد	اهل نص و نصب

۸-۲. چالش‌های اصولی‌ها و اخباری‌ها در حوزه فقه سیاسی

شماره	اصولی‌ها	اخباری‌ها
۱	عقل‌گرایی	نقل‌گرایی
۲	وجوب عینی یا کفایی اجتهاد	استماع / حرمت اجتهاد
۳	مقلد	مستمع
۴	مجتهد	محدث
۵	ادله اربعه (منابع تولید معرفت دینی)	فقط سخنان ائمه معصومین (علیهم‌السلام)

۶	اصالة البرائة	اصالة الاحتياط
۷	اصالة الاباحه	اصالة التكليف
۸	استمرار حكومت	تعطيل حكومت در عصر غيبت و نفی جايگاه سياسي مجتهدان
۹	اصل تنزل و تدريج	فقط انتخاب خوب
۱۰	تقسيم بندي احاديث و نقد و بررسي اخبار	عمل به تمام اخبار، حتى خبر واحد
۱۱	عمل به اجماع	عدم عمل به اجماع
۱۲	گسترش دامنه آزادي	گسترش دامنه احكام
۱۳	(مقدمات دليل انسداد) حجيت ظن	حجيت يقين، عدم انسداد
۱۴	نامتناهي بودن احكام (قضايای حقيقه) اصول متناهي استنباط احكام متغير از اصول ثابت استنباط احكام زمني از اصول فرا زمني	متناهي بودن احكام بيان احكام جزئي متناهي (قضايای جزئيه خارجيه) در شريعت
۱۵	استفاده از: مناط، قصد شارع، مذاق شريعت، روح نص و ملاكات احكام	عدم استفاده
۱۶	مخاطب قرآن هم معصومين و هم غير معصومين هستند.	مخاطب قرآن فقط معصومين هستند.
۱۷	مخاطب پيامبر ﷺ هم معصومين و هم غير معصومين هستند.	مخاطب پيامبر ﷺ فقط ائمه هستند.
۱۸	حلال بودن همه دانش ها	تحریم دانش هايی چون فلسفه و منطق
۱۹	تقويت اصول فقه و رجال و تفسير	عدم اعتقاد به اصول فقه و رجال و تفسير غير مأثور

اهم موارد نزاع اخباری ها و اصولی ها

- ۱- اختلاف در منابع و ادله احكام شرعی
- ۲- اختلاف در قلمرو شمول احكام
- ۳- وجوب و تحریم اجتهاد
- ۴- جواز و عدم جواز حجيت ظن (فقدان روايت)
- ۵- اختلاف درباره امام شناسی و بحث ثابت و متغير و قضايای جزئيه خارجيه و حقيقه و

احکام و اصول متناهی و

عـ وجوب و تحریم تقلید از مجتهدان و در نتیجه جایگاه و عدم جایگاه سیاسی مجتهدان در عصر غیبت. ۱۲

۳-۸. چالش‌های قائلان به اجتهاد در حوزه فقه سیاسی

علاوه بر چالش موجود بین اصولی‌ها و اخباری‌ها، که قابل انکار نیست، در میان قائلان به اجتهاد نیز چالش‌هایی قابل شناسایی است که در برخی موارد تأثیرات سیاسی این چالش‌ها، از چالش موجود میان اصولی‌ها و اخباری‌ها بیشتر است.

به طور کلی قائلان به اجتهاد در چهار گروه ذیل قابل طبقه‌بندی هستند:

۱. اجتهاد بر اساس ظاهر نصوص به گونه عملی و بدون تفریح و تطبیق (ابن ابی‌عقیل عمانی، این جنید، شیخ مفید و سید مرتضی).

۲. اجتهاد بر اساس منابع و با تفریح و تطبیق منحصرأ در حوزه تئوری و نظر (در مقام تئوری و نظر اصولی، در مقام فتوا و عمل اخباری و ظاهر‌گرا).

۳. یکارگیری اجتهاد در منابع شناخت، هم در مرحله تئوری و هم در مقام عمل و فتوا، ولی بدون سنجیدن ابعاد قضایا و بررسی ملاکات احکام و عناوینی که بالذات در بستر زمان موضوعات احکامند و نیز بدون ویژگی‌های درونی و بیرونی موضوعات که در طول زمان متحولند که در نتیجه احکام آنها نیز متحول می‌شود.

۴. اجتهاد در منابع، در مقام نظر و عمل و توجه به مقتضیات زمان و مکان و بررسی موضوعات احکام از نظر ویژگی‌های درونی و بیرونی آنها. ۱۳

۴-۸. چالش مجتهدان سنتی و مجتهدان مصلح در حوزه فقه سیاسی

در باره مسائل مربوط به نظام سیاسی جامعه در میان دانشمندان مسلمان سه نظریه وجود

دارد:

نظریه اول این است که در کتاب و سنت هم اصول ارزشی حکومت (مثل عدالت) بیان شده و هم مسائل شکلی حکومت مثل بیعت اهل حل و عقد. بدیهی است از شکل مورد نظر نباید خارج شویم مگر به مقدار ضرورت؛

نظریه دوم این است که در کتاب و سنت، تنها اصول ارزشی مربوط به حکومت به عنوان شریعت ثابت بیان شده است نه شکل‌های آن؛

نظریه سوم این است که در کتاب و سنت، هیچ اصل ارزشی مربوط به حکومت به عنوان

شریعت ثابت بیان نشده است. اصول ارزشی کتاب و سنت فقط مربوط به «اخلاق فردی» است.

این اصول فردی شامل حال حاکمان نیز می‌شود.
در ادامه، مقایسه‌ای میان طرفداران نظر اول و دوم شده است.

ردیف	برخی از دیدگاه‌های طرفداران نظر اول	دیدگاه دوم
۱	انحصار احتکار به موارد مذکور در روایات	عدم انحصار
۲	عدم جواز چند مرحله‌ای شدن قضاوت	جواز
۳	عدم جواز وضع مجازات‌هایی که در کتاب و سنت سابقه ندارد	جواز
۴	عدم جواز تحدید نسل	جواز
۵	عدم جواز محدود کردن آزادی کارفرما و کارگر در عقد قرارداد کار	جواز
۶	عدم جواز تحدید مالکیت از نظر منابع، کمیت و حدود تصرفات	جواز
۷	عدم جواز محدود کردن احیای اراضی موات، حیات، مباحات صید و استخراج معادن	جواز
۸	عدم جواز وضع مالیات به منظور توسعه اقتصادی	جواز
۹	عدم جواز تأسیس نظام تعلیمات اجباری	جواز
۱۰	عدم جواز تأسیس نظام سیاسی بر اساس انتخابات عمومی و عمل به آرای اکثریت، به جای بیعت اهل حل و عقد	جواز
۱۱	محفوظ ماندن شرایط معتبر در حاکم	جواز
۱۲	عدم جواز تأسیس اقتصاد برنامه‌ریزی	جواز
۱۳	عدم جواز تنقید یا تحدید یا تعطیل پاره‌ای از احکام بر اساس مصلحت	جواز

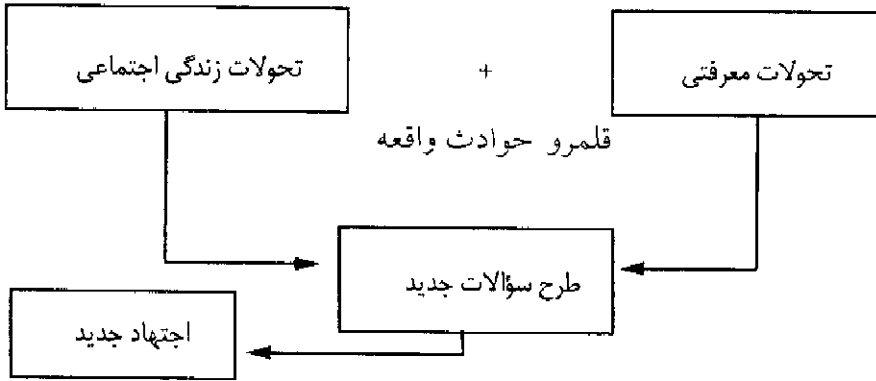

هم‌چنین میان دو گروه در نحوه پرداختن به مسائل و مباحث فقه سیاسی تفاوت جدی وجود دارد؛ در حالی که فقهای سنتی به پرسش‌های قدیمی در حوزه فقه سیاسی می‌پردازند، فقهای مصلح و نوگرا سعی می‌کنند به پرسش‌های جدید پاسخ دهند. در جدول ذیل برخی از این پرسش‌ها آمده است.

نمونه‌هایی از پرسش‌های فقه سیاسی در ادوار مختلف

ردیف	پرسش‌های قدیم در حوزه فقه سیاسی	پرسش‌های جدید در حوزه فقه سیاسی
۱	آیا بیعت اهل حل و عقد می‌تواند مبنای حکومت قرار گیرد یا خیر؟	آیا انتخاب عمومی یا انقلاب می‌تواند مبنای حکومت قرار گیرد یا خیر؟
۲	آیا حاکم می‌تواند بخشی از قدرت خود را به عنوان امارت یا وزارت به دیگران تفویض کند؟	آیا حاکم مجاز است همه قدرت را در خود متمرکز کند؟
۳	چه کسی باید حکومت کند و شرایط حاکم چیست؟	چگونه باید حکومت کرد؟
۴	حاکم مجاز است قیمت‌گذاری کند یا خیر؟	برنامه‌ریزی عمومی اقتصادی تا چه اندازه مجاز است فعالیت‌های آزاد مردم را کنترل کند و جهت دهد؟
۵	کنز چیست؟	نظام سرمایه‌داری مشروع است یا خیر؟
۶	وظایف محتسب چیست؟	تبدیل شدن دولت به یک دستگاه قدرت سامان‌مند، به طوری که در همه زوایای زندگی افراد مستقیم و یا غیرمستقیم، نفوذ و اثر داشته باشد جایز است یا نه؟
۷	قلمرو دارالاسلام و دارالحرب کجاست؟	نقض حاکمیت ملی دیگران مجاز است یا خیر؟
۸	تعلیم قنون و صنایع، واجب کفایی است یا خیر؟	تبعیت از اقتصاد صنعتی، که زندگی معنوی و فضایل اخلاقی را تهدید می‌کند، مجاز است یا خیر؟

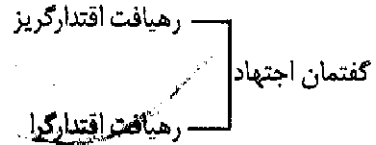
مکانیزم طرح سؤال جدید

۵۸. چالش مجتهدان و روشنفکران دینی در حوزه فقه سیاسی

ردیف	مجتهدان	روشنفکران دینی
۱	اصول فقه	هرمنوتیک و سایر روش‌های جدید
۲	حقیقت مطلق و اجتهادی مختلف که یکی بیشتر نیست (نظریه نجات) ۱۴	قرائن‌های مختلف که هر کدام بخشی از حقیقت را دارند
۳	مدیریت علم فقه	مدیریت علمی در برابر مدیریت فقهی
۴	عقلانیت فقه سیاسی با زمان نو شونده است	فقه سیاسی عقلانیت خود را از دست داده است.
۵	علم فقه هم ابعاد تأسیسی دارد و هم ابعاد امضایی	علم فقه باید پاسخ دهنده باشد و نه تأسیس‌کننده
۶	دینی کردن عصر	عصری کردن دین
۷	عدم نیاز به علوم انسانی تجربی در تفقه	نیاز به علوم انسانی تجربی در تفقه
۸	فتاوا معیار تشخیص عدالت است	فتاوا در جهت تأمین عدالت باید باشد
۹	شناخت موضوعات از وظایف فقیه نیست	ضرورت شناخت موضوعات قبل از صدور فتوا

۸. چالش مجتهدان و قدرت سیاسی (نقد و بررسی)

عقل زمینه محیطی و مکنون / تفکر در حیطه ملاحظات تمدنی و محیطی و ساختاری

عقل به عنوان یکی از ادله اربعه که مشترک میان تمام انسان‌هاست، فطری است.

رابطه عقل و اجتهاد

پرسش مهم در این جا این است که فقه سیاسی با کدام روش، و در قالب چه منظومه‌ای، به تولید احکام سیاسی، از قبیل موارد مذکور، پرداخته و می‌پردازد؟

۹. جامعه‌شناسی فقه سیاسی (نقد و بررسی دیدگاه‌ها)

در کنار مطالعه ادوار فقه که مطالعه‌ای درون دینی است، لازم است به عنوان مطالعه‌ای برون دینی جامعه‌شناسی فقه سیاسی نیز مورد کند و کاو و بررسی قرار گیرد:

۱- ۹. عوامل مؤثر بر تحول فقه در دوره جدید^{۱۵}

- فرآیند شهرنشینی

- صنعتی شدن

- هسته‌ای شدن خانواده

- افتراق طبقات و اقشار اجتماعی

- تخصیص نقش‌ها و کارکردها

- مرکزیت یابی روابط ملی

- ادغام در ساختارهای بین المللی

- گسترش مبادله

- تشکیل بازار ملی

۲-۹. دیدگاه‌های ارائه شده در زمینه سازوکارهای دخالت عرف در احکام شرعی

(نقد و بررسی)

۱- تقسیم احکام به امضایی و تأسیسی، و بر قیاس امضای برخی احکام جاهلی، امروز نیز امضا را ادامه دهیم، به ویژه با توجه به پیشرفته بودن امور امروز نسبت به زمان جاهلیت

۲- گسترش منطقه الفراغ شرعی برای جولان عقل عرفی

۳- بلا موضوع کردن احکام شرعی، مثل حکم حرمت ربا بر اشیای دارای ارزش حقیقی، برخی معتقدند تمام مستحذات را می توان خارج از شرع قرار داد

۴- گسترش فضای «مالانص فیه» است. با تشکیک در بسیاری از روایات از جمله عدم اعتبار

خبر واحد

۵- پذیرش قیاس در مقیاس‌های مختلف از مستنبط العله تا مراحل دیگر

۶- تکیه بر عرف مسلمین: «لا تجتمع امتی علی الخطأ»

۷- تکیه بر این مطلب که افعال مکلف نباید با قدر متیقن‌های شرع منافات داشته باشد

۸- پذیرش این تفسیر از ختم نبوت و غیبت که بشر رشید و عاقل شده

۹- توسعه نطاق عناوین ثانویه

۱۰- فتح باب احکام مفوضه

۱۱- اجتهاد یویا و تغییر متدلوژی تفقه

۱۲- اسقاط تکلیف عندالوصول

۱۳- قبول عرف امت مرحومه به عنوان مصدر تشریح

۱۴- توسل به قاعده لطف برای رفع تکلیف مالایطاق نوعیه

۱۵- اثبات شرایط اضطرار در عصر سرمایه‌داری صنعتی

۱۶- «مطلقه» بودن ولایت فقیه

۱۰. موانع گسترش فقه سیاسی

۱- ۱۰. موانع تاریخی^{۱۶}

- اقدامات مخالفان اسلام از جمله یهودیان و استعمارگران به خصوص تبلیغ مبنی بر جامع

نبودن دین اسلام (موانع خارجی)

- کم توجهی به مباحث سیاسی و اجتماعی اسلام در مراکز آموزشی و پژوهشی جهان اسلام از جمله حوزه‌های علمیه (موانع داخلی)^{۱۷}

- جدایی رهبری سیاسی مسلمانان از رهبری دینی و فقهی (موانع داخلی)

۲- ۱۰. موانع فکری و معرفتی

- ظهور اخباری‌گری در میان شیعیان و اشاعره در جهان اهل سنت

- انزوای بحث عدل و غفلت از قاعده عدالت

۳- ۱۰. تفکرات سکولاریستی و الحادی

- لیبرالیسم و روشنفکران لیبرال

- ناسیونالیزم و روشنفکران ملی‌گرا

- مارکسیسم و روشنفکران مارکسیستی

۴- ۱۰. فقدان تأسیس رشته فقه سیاسی برای بررسی «حوادث واقعه»

تفسیر امام خمینی از «حوادث واقعه» تفسیر به حوادث سیاسی است.

«حوادث واقعه» چه چیز است؟ حادثه‌ها همین حوادث سیاسی است. حالا احکام جزء

«حوادث» نیست «و اما الحوادث الواقعة»^{۱۸} رجوع کنید به فقها، حوادث همین سیاست‌هاست. این

«حادثه»‌ها عبارت از اینهایی است که برای ملت‌ها پیش می‌آید. این است که باید مراجعه کنند به

کسان دیگری که در رأس مثلاً هستند. و الاً مسأله گفتن و احکام شرعی جزء حوادث نیست. یک

چیزهایی است که بوده است.^{۱۹}

۱۱. الزامات و پیش فرض‌های فقه سیاسی

۱- ۱۱. ضرورت عدم تفکیک دین و سیاست

۲- ۱۱. لزوم تبدیل احکام فقه به قانون و التزام به قانون همچون احکام فقهی

۳- ۱۱. ضرورت تشکیل دولت اسلامی

۴- ۱۱. توجه به اصل مصلحت عمومی و حفظ نظام

۵- ۱۱. توجه به اصل عدالت

۶- ۱۱. توجه به مقتضیات زمان و مکان

۷- ۱۱. توجه به نقش کارشناسان در صدور احکام حکومتی

۸- ۱۱. حوزه ثابت‌ها و متغیرها را از هم جدا کردن

- ۹-۱۱. توجه به شخصیت‌های حقوقی در کنار شخصیت‌های حقیقی
 ۱۰-۱۱. دستکاری در منابع و روش‌های تولید معرفت و توجه بیشتر به عقل یا مصلحت

عمومی

...و

۱۲. بایسته‌های پژوهشی

اکثر محورها و مباحث مطرح شده از آغاز تا کنون از بایسته‌های پژوهشی به حساب می‌آیند، زیرا درباره آنها پژوهش شایسته و مناسب برای نسل و عصر امروز انجام نشده است؛ بنابراین علاوه بر آنها در این جا به برخی از موضوعات دیگر شایسته پژوهش اشاره می‌شود:

- ۱-۱۲. تحولات فکری در حوزه‌های علمیه معاصر با گرایش جدید
- ۲-۱۲. سید محمدکاظم طباطبایی یزدی؛ زندگی سیاسی و اندیشه‌ها
- ۳-۱۲. آیه‌الله بروجردی؛ زندگی سیاسی و اندیشه‌ها
- ۴-۱۲. ریشه‌ها و رگه‌های اقتدارگرایی و اقتدارگریزی در گفتمان اجتهاد
- ۵-۱۲. آیات ثلاث؛ زندگی سیاسی و اندیشه‌ها
- ۶-۱۲. آیه‌الله سید ابوالحسن اصفهانی؛ زندگی سیاسی و اندیشه‌ها
- ۷-۱۲. آیه‌الله سید مصطفی خمینی؛ زندگی سیاسی و اندیشه‌ها
- ۸-۱۲. آیه‌الله مرعشی نجفی؛ زندگی سیاسی و اندیشه‌ها
- ۹-۱۲. آیه‌الله اراکی؛ زندگی سیاسی و اندیشه‌ها
- ۱۰-۱۲. آیه‌الله سید محمدتقی خوانساری؛ زندگی سیاسی و اندیشه‌ها
- ۱۱-۱۲. آیه‌الله حاج آقا حسین قمی؛ زندگی سیاسی و اندیشه‌ها
- ۱۲-۱۲. آیه‌الله حاج آقا شاه آبادی؛ زندگی سیاسی و اندیشه‌ها
- ۱۳-۱۲. آیه‌الله محمد مهدی خالصی؛ زندگی سیاسی و اندیشه‌ها
- ۱۴-۱۲. آیه‌الله میرزا محمدتقی شیرازی؛ زندگی سیاسی و اندیشه‌ها
- ۱۵-۱۲. میرحامد حسین؛ زندگی سیاسی و اندیشه‌ها
- ۱۶-۱۲. سید محمد مجاهد؛ زندگی سیاسی و اندیشه‌ها
- ۱۷-۱۲. میرزای قمی؛ زندگی سیاسی و اندیشه‌ها
- ۱۸-۱۲. وحید بهبهانی؛ زندگی سیاسی و اندیشه‌ها
- ۱۹-۱۲. محرکه‌های اجتماعی تحول فقه سیاسی

- ۲۰-۱۲. محرکه‌های معرفتی تحول فقه سیاسی
- ۲۱-۱۲. مصادیق احکام حکومتی در سیره نبوی
- ۲۲-۱۲. مصادیق احکام حکومتی در سیره ائمه علیهم‌السلام
- ۲۳-۱۲. مصادیق احکام حکومتی در سیره فقها
- ۲۴-۱۲. ویژگی‌های فقه سیاسی شیعه
- ۲۵-۱۲. ویژگی‌های فقه سیاسی اهل سنت
- ۲۶-۱۲. مقایسه مکتب بغداد و قم در حوزه فقه سیاسی
- ۲۷-۱۲. چگونگی گذر فقه و فقها از وضعیت سنتی به وضعیت مدرن
- ۲۸-۱۲. چگونگی گذر فقه و فقها از وضعیت ایوزیسیون به وضعیت دولت
- ۲۹-۱۲. ساز و کارهای دخالت عرف در احکام شرعی
۱۳. **مآخذشناسی فقه سیاسی (علاوه بر قرآن کریم و منابع حدیثی معصومین علیهم‌السلام)**
- ۱-۱۳. مجلات
۱. فصلنامه علوم سیاسی (شماره‌های مختلف، به ویژه شماره ۴، ۱۳، ۱۴، ۱۵، ۱۸ و ۲۱)
۲. فصلنامه حکومت اسلامی (شماره‌های مختلف)
۳. فصلنامه اندیشه حوزه (شماره‌های ۱، ۲ و ۳)
۴. مجله فقه
۵. مجله فقه اهل بیت
۶. مجله آئینه پژوهش (شماره ۳۶، مقاله «نگاهی تاریخی به مسأله فقه و زمان و مکان»)
۷. مجله نقد و نظر (شماره ۱۲، ویژه فلسفه فقه به‌ویژه مقاله «فقه حکومتی»، نیز شماره ۶ مقاله «درآمدی بر قلمرو فقه».
- ۲-۱۳. کتاب‌ها
۱. آزادی در فقه و حدود آن
۲. احکام السلطانیة، ماوردی و ابن فزّاء
۳. ادوار اجتهاد از دیدگاه مذاهب اسلامی، آیه‌الله محمدابراهیم جناتی
۴. ادوار فقه، محمود شهابی
۵. الاسلام السياسي، محمد سعید عشاوی
۶. الجهاد، آیه‌الله سیدعلی خامنه‌ای (مقام معظم رهبری)

۷. الدین و الدولة و تطبیق الشریعة، محمد عابد جابری
۸. القواعد الفقہیہ، محمد حسن موسوی بجنوردی
۹. الکافی فی الفقہ، ابوالصلاح حلبی
۱۰. المبسوط، شیخ طوسی
۱۱. الهدایة الی من له الولاية، تقریر ابیحات آیة الله گلپایگانی
۱۲. اندیشه سیاسی آیة الله مطهری، به کوشش: نجف لک زایی
۱۳. اندیشه سیاسی در اسلام معاصر، حمید عنایت، ترجمه بهاء الدین خرمشاهی
۱۴. اندیشه سیاسی شیخ طوسی، سید محمد رضا موسویان
۱۵. اندیشه سیاسی صدر المتألهین، نجف لک زایی
۱۶. اندیشه سیاسی علامه مجلسی، ابوالفضل سلطان محمدی
۱۷. اندیشه سیاسی فارابی، محسن مهاجرنیا
۱۸. اندیشه سیاسی فیض کاشانی، علی خالقی
۱۹. اندیشه سیاسی کشفی، عبدالوهاب فراتی
۲۰. اندیشه سیاسی محقق اردبیلی، علی خالقی
۲۱. اندیشه سیاسی محقق حلی، روح الله شریعتی
۲۲. اندیشه سیاسی محقق سبزواری، نجف لک زایی
۲۳. اندیشه سیاسی محقق کرکی، محمد علی حسینی زاده
۲۴. اندیشه های فقهی - سیاسی امام خمینی، کاظم قاضی زاده
۲۵. تاریخ فقه و فقها، دکتر ابوالقاسم گرجی
۲۶. تشیع و مشروطیت در ایران و نقش ایرانیان مقیم عراق، عبدالهادی حائری
۲۷. تنبیه الامه و تنزیه المله، آیة الله نائینی
۲۸. جامع المقاصد فی شرح القواعد، محقق کرکی
۲۹. جواهر الکلام فی شرح شرائع الاسلام، محمد حسن نجفی
۳۰. حاکمیت در اسلام، سید محمد مهدی موسوی خلخالی
۳۱. حقوق روابط بین الملل در اسلام (آیین جهاننداری اسلامی)، جلد اول، محمد حمیدالله، ترجمه و تحقیق سید مصطفی محقق داماد
۳۲. حقوق و وظایف غیرمسلمانان در دولت اسلامی، روح الله شریعتی
۳۳. حکومت اسلامی و ولایت فقیه، آیة الله مصباح یزدی

۳۴. حکومت دینی، احمد واعظی
۳۵. دولت و حکومت در اسلام، لمبتون، ترجمه و تحقیق سید عباس صالحی و محمد مهدی فقیهی
۳۶. دین و دولت در ایران، حامد الگار، ترجمه ابوالقاسم سری
۳۷. دین و دولت در عصر صفویه، مریم میراحمدی
۳۸. دین و سیاست در عصر صفوی، رسول جعفریان
۳۹. رسائل مشروطیت (۱۸ رساله و لایحه در باره مشروطیت)، به کوشش غلامحسین زرگری نژاد
۴۰. رساله نوبین، چهار جلد، امام خمینی، ترجمه و توضیح عبدالکریم بی‌آزار شیرازی
۴۱. روضة الانوار عباسی، محقق سبزواری، به کوشش نجف لکزایی
۴۲. رهیافتی بر مبانی مکتب‌ها و جنبش‌های سیاسی شیعه در صد ساله اخیر، مظفر نامدار
۴۳. زبان سیاسی اسلام، برنارد لوئیس، ترجمه غلامرضا بهروز لک
۴۴. زمین در فقه شیعه، حسین مدرسی طباطبایی
۴۵. سلوک الملوک، فضل‌الله بن روزبهان خنجی
۴۶. سیری در اندیشه سیاسی عرب، حمید عنایت
۴۷. صحیفه نور، امام خمینی
۴۸. طرحی کلی اندیشه اسلامی در قرآن، آیه الله سیدعلی خامنه‌ای (مقام معظم رهبری)
۴۹. عوائد الایام، مولا احمد نراقی
۵۰. فقه الخلافه و تطورها، عبدالرزاق احمد سنهوری
۵۱. فقه سیاسی، ابوالفضل شکوری
۵۲. فقه سیاسی (۳ جلد)، عباسعلی عمید زنجانی
۵۳. فقه و نظام‌سازی، فرهنگستان علوم اسلامی
۵۴. فقه هزار و چهار صد ساله اسلامی در زبان فارسی، محمدتقی دانش‌پژوه
۵۵. قدرت، دانش و مشروعیت در اسلام، داود فیرحی
۵۶. قواعد الاحکام فی معرفة الحلال و الحرام، علامه حلی
۵۷. قواعد فقه، ابوالحسن محمدی
۵۸. قواعد فقه، سید مصطفی محقق داماد
۵۹. کتاب السرائر، ابن ادریس حلی
۶۰. کفایة الاحکام، محقق سبزواری
۶۱. مبانی نظری حکومت مشروطه و مشروعیت، حسین آبادیان

۶۲. مجمع الفائدة والبرهان فی شرح ارشاد الاذهان، مولی احمد اردبیلی
۶۳. مجموعه آثار کنگره بررسی مبانی فقهی حضرت امام خمینی
۶۴. مجموعه مقالات کنگره امام خمینی و حکومت اسلامی
۶۵. مشروطه ایرانی و پیش زمینه‌های نظریه ولایت فقیه، ماشاءالله آجودانی
۶۶. مفهوم آزادی از دیدگاه مسلمانان، روزنتال، ترجمه منصور میراحمدی.
۶۷. مقدمه‌ای بر فقه شیعه، حسین مدرسی طباطبایی
۶۸. نخستین رویاروییهای اندیشه گران ایران با دورویه تمدن بورژوازی غرب، عبدالهادی حائری
۶۹. نظریه دولت در ایران، لمبتون، ترجمه چنگیز پهلوان
۷۰. نظریه‌های دولت در فقه شیعه، محسن کدیور
۷۱. نقدی بر قرائت رسمی از دین، مجتهد شبستری
۷۲. ولایت فقیه، امام خمینی
۷۳. ولایت فقیه، ولایت فقاها و عدالت، آیه‌الله جوادی آملی
۷۴. ولایة الامر فی عصر الغیبة، سیدکاظم حسینی حائری
۷۵. ولایة الفقهاء فی عصر الغیبة، لطف‌الله صافی گلپایگانی
- و آثار فقهی فقها و بسیاری از منابع پژوهشی که به خاطر عدم تطویل از شمارش آنها در این جا صرف نظر می‌کنیم.
- تکمیل طرح حاضر در گرو ارائه دیدگاه‌های اصلاحی شما فرزندگان است.

پی نوشت‌ها

۱. ر.ک: نجف لک‌زایی، ضرورت تأسیس رشته علوم سیاسی، سرمقاله شماره ۱۳ فصلنامه علوم سیاسی.
۲. ر.ک: نجف لک‌زایی، «روش‌شناسی فقه سیاسی شیعه»، مجله علوم سیاسی، ش ۲۱ و منصور میراحمدی، «روش‌شناسی فقه سیاسی اهل سنت»، مجله علوم سیاسی، ش ۲۱.
۳. ابوالقاسم گرجی، تاریخ فقه و فقه (تهران: سمت، ۱۳۷۷) ص ۲۵۵.
۴. ر.ک: حسین صابری، عقل و استنباط فقهی و محمد ابراهیم جناتی، منابع اجتهاد از دیدگاه مذاهب اسلامی.
۵. میرزا حسین نوری، مستدرک الوسائل، ج ۱۷، ص ۲۲۴.
۶. محمد بن حسن حر عاملی، وسائل الشیعه، ج ۲۸، ص ۴۷ و ۱۳۰.
۷. همان، ج ۱۵، ص ۳۲۱.
۸. محمدباقر مجلسی، بحار الانوار، ج ۲، ص ۲۷۲.
۹. محمد بن حسن حر عاملی، یحیی، ج ۱۳، ص ۱۲۶.
۱۰. میرزا حسین نوری، یحیی، ج ۱۱، ص ۹۸.
۱۱. محمد بن حسن حر عاملی، یحیی، ج ۱۹، ص ۱۱۱.
۱۲. داود فیروخی، دانش، قدرت و مشروعیت در اسلام (تهران: نشرنی، ۱۳۷۸).
۱۳. محمد ابراهیم جناتی، ادوار اجتهاد از دیدگاه مذاهب اسلامی.
۱۴. ر.ک: مقاله حجة الاسلام والمسلمین پارسانیا در هفته نامه پگاه، حوزة، شماره ۷۷.
۱۵. برخی از منابع این بحث عبارتند از:
- سعید حجاریان، از شاهد قدسی تا شاهد بازاری؛ گورویچ ژرژ، مبانی جامعه‌شناسی حقوق، ترجمه حسن حبیبی (تهران: شرکت سهامی انتشار)؛ مرتضی مطهری، اسلام و متضات زمان. همچنین تأکیدات استاد مطهری مبنی بر تفاوت فقه اهل القری یا فقه اهل مدینه و... .

۱۶. نجف لک‌زایی، سرمقاله فصلنامه علوم سیاسی، ش ۱۸.
۱۷. امام خمینی، کتاب ولایت فقیه.
۱۸. محمد بن حسن حر عاملی، پیشین، ۱۸، ص ۱۰۱، کتاب القضاة باب ۱۱، حدیث ۹.
۱۹. امام خمینی، ترم‌الراز صحیفه امام، ج ۸، ص ۱۸۶.

مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی